

Орест КРАСИВСЬКИЙ

*доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри державної політики і врядування
Національного університету «Львівська політехніка»*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7028-6038>

e-mail: krasivski@ukr.net

СВІТ ПІСЛЯ COVID-19: ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ

Досліджено проблему розвитку світового порядку, становлення політичного ладу суспільств після COVID-19. Доведено, що кризи в Європі ХХ ст. спричиняли появу як авторитарних, так і відновлення альтернативних демократичних режимів. Визначено, що COVID-19 може стати поворотним моментом епохи глобалізації, втрати довіри до демократії та зміцнення авторитаризму.

Доведено, що пандемія COVID-19 стала найбільшою глобальною кризою світу з часів Великої депресії, її глибина та масштаби колосальні – вона перевершила за наслідками Велику рецесію 2008–2009 рр. Зазначено, що особливо гостро криза вдарила по країнах ЄС, економіка якого увійшла в рецесію – тільки у другому кварталі 2020 р. економіка країн Єврозони впала на понад 12 %. Проаналізовано рекордне падіння ВВП, значне скорочення числа зайнятості, світової торгівлі. Пандемія коронавірусу здатна призвести до значних змін не тільки в економічній, а й політичній і соціальній сферах, культурі. Встановлено, що тривала епідемія в поєднанні з величезною втратою робочих місць, затяжною рецесією і борговим тягарем може створити напруженість, здатна перерости в політичну реакцію. Вказано, що націоналізм, ізоляціонізм, ксенофобія і напади на ліберальний світовий порядок можуть посилитися за умов пандемії. Відзначено, що поширюючись, криза COVID-19 дискредитує традиційну політику та інституції, що сприймається широкими верствами населення як системна невдача, місце демократії займає популізм, риторика якого спрямована на захоплення влади і може бути посилена в різних місцях. Спостережено, що уряди окремих країн використовують кризу, щоб надати собі надзвичайних повноважень, ще більше віддаляючи їх від демократії.

Доведено, що все це збільшує небезпеку міжнародного конфлікту. Проаналізовано актуальні й альтернативні концепції подальшого розвитку політичних систем суспільств – об'єднання сил і співпраці для перемоги над пандемією, надання фінансової підтримки для потребуючих країн, створення міжнародних фондів для допомоги та швидкого реагування на виклики, спричинені кризою. Зазначено, що необхідна ефективна співпраця політичних режимів та обмін інформацією у світовому масштабі, а країни повинні відкрито ділитися порадами та знаннями, а також потрібні глобальні зусилля з виробництва й поширення медичного обладнання та його використання.

Ключові слова: авторитаризм, демократія, Європа, COVID-19, криза, пандемія.

В епоху глобалізації криза, спричинена пандемією COVID-19, яка охопила всю планету, гостро відобразилася не лише на здоров'ї населення та медичній системі світу, а й призвела до збоїв глобального інформаційного простору, економіки та інших сфер життя людства. Змінюється як внутрішня, так і зовнішня політика держав. Пандемія, зумовлена цим вірусом, уже завдала тисячних людських втрат у всьому світі, наклала суттєві обмеження на соціально-культурне життя населення і кардинально змінила тренди глобальної політики. Успіхи країн у подоланні пандемії і її економічних наслідків впливають на питання безпеки та поляризацію всередині суспільств. Пандемія спричиняється до посилення державної влади та зміцнення націоналізму, загострення суперництва великих держав, стратегічної роз'єднаності. На порядку денному стоїть питання захисту здобутків демократії.

У сучасній науковій та науково-публіцистичній літературі ще немає узагальнювальної праці щодо соціально-економічних і політичних наслідків для світу кризи, спричиненої пандемією COVID-19, проте окремі погляди з приводу світових кризових явищ відзначено в дослідженнях Ярослава Вінокурова, Хосе Анхель Гурріа (José Ángel Gurría Treviño), Денізі Долбневої, Лесі Колінець, Олени Невмержицької, Анни Петрик та ін. Свої рефлексії щодо майбутнього розвитку світу після пандемії висловлювали українські й зарубіжні філософи, політологи, публіцисти: Андрій Баумайстер, Олена Коваль, Роман Сущенко, Стівен Волт (Stephen Walt), Валентин Катасонов, Кишор Махбубані (Mahbuba Noqumal), Джозеф Най (Joseph Nye), Ювал Ной Харарі (Yuval Noah Harari) та й ін. Цікаві думки щодо майбутнього постковідного політичного ладу американського мислителя Френсіса Фукуяма (Francis Fukuyama). Він, зокрема, зазначає, що після довгої кризи світ у підсумку оновиться і демократія зміцниться.

Мета статті – проаналізувати стан та тенденції впливу кризи на соціально-економічну й політичну ситуацію у світі, зокрема спричиненої COVID-19, дослідження авторитарних і демократичних підходів щодо формування шляхів її подолання.

Історія людства невіддільна від криз, які потрясали суспільства й держави. Вони були різні: політичні, економічні, фінансові, екологічні, соціальні, і протягом століть набирали сили, глибини ураження та стрімко розширювали зони покриття. Особливість сучасних – їхня непередбачуваність і глобальність. Через відсутність дієвих механізмів запобігання, неефективне функціонування міжнародних фінансових інститутів, наявність масових фінансових спекуляцій та віртуалізація світової економіки створюються сприятливі умови для поширення і генерування кризових явищ у світі. Досі немає загальноновизнаного уявлення про ймовірні наслідки криз для економік країн світу, а відтак, стають непередбачуваними соціально-політичні зміни.

Однією з найтяжчих криз ХХ ст. була Велика депресія, що стала найбільш руйнівною в історії США, а згодом охопила весь світ. Вона розпочалася наприкінці 1929 р. і тривала до 1933 р. До депресії призвела низка чинників, проте основними були поєднання вкрай нерівномірного розподілу багатства протягом 20-х років і небаченого в цей час масштабу біржових спекуляцій на фондових біржах. Диспропорції в розподілі багатства існували в багатьох сферах: між вищим і середнім класами, між промисловістю та сільським господарством у самих США та між США і Європою. Цей дисбаланс дестабілізував економіку. Небачені біржові спекуляції наприкінці 20-х штучно підтримували фондовий ринок на дуже високому рівні, що, зрештою,

призвело до небаченого краху ринків¹, а в поєднанні з першим чинником спричинило колапс американської економіки.

Унаслідок Великої депресії у США було закрито понад 5 000 банків, акції знецінилися на 40 млрд доларів, із ростом рівня інфляції значно підвищилися ціни, багато людей опинилося за межею бідності, промислове виробництво скоротилося на 50 %, у 5 разів зменшилося виробництво автомобілів, 12 млн стало безробітними (у піковий момент кризи – 15). Безробіття у США зросло до 25 %, а в деяких країнах навіть до 33 %. 5 млн американських фермерів були позбавлені господарства й землі за несплату боргів. Погіршилося становище фермерів, дрібних підприємців, представників середнього класу².

Особливо руйнівних наслідків світова економічна кризи завдала Німеччині. У 1932 р. промислове виробництво загалом, порівняно з 1928 р., скоротилося на 40,2 %. Різко зросла кількість безробітних: у 1932 р. – понад 7,5 млн осіб. Повністю безробітними стали 44,4 % осіб найманої праці, а неповний робочий тиждень працювали 22,6 %. Реальна заробітна плата зменшилася на 25–40 %. Антикризові заходи, вжиті урядом, не приносили очікуваного результату. Промислова криза перепліталася з аграрною. Прибутковість сільського господарства знизилася на 30 %. Надані кредити не могли зупинити масового розорення селянства. За 1928–1932 рр. із торгів продано 560 тис. га селянської землі³.

У країні назривала революційна ситуація. Побоюючись повторення 1923 р., США, Франція, Англія вирішили надати нові пільги Німеччині. Був прийнятий план, який розробила група фінансових експертів на чолі з американським фінансистом Овеном Юнгом (Owen Young) і який відображав інтереси приватних, передусім американських, кредиторів німецької держави. «План Юнга» передбачав дотермінове припинення окупації Рейнської області, скорочення загальної суми репарацій до 113,9 млрд марок, скасування контролю над німецькою економікою, зменшення щорічних платежів⁴. Економічна криза спричинила крах політичної системи Веймарської Республіки. У країні спостерігалася поляризація політичних сил. На одному полюсі набирали сили ліві партії – соціал-демократи і комуністи, на другому – нацисти (фашисти). В умовах політичної нестабільності великий капітал усе уважніше придивлявся до фашистського руху й почав надавати йому фінансову допомогу. У 1932 р. відбулися вибори до парламенту (Райхстагу). Боротьба розгорнулася між лівими та нацистськими партіями – перемогли останні. 30 січня 1933 р. президент Пауль фон Гінденбург (Paul von Hindenburg) передав владу Адольфові Гітлеру (Adolf Hitler), призначивши його райхсканцлером – у Німеччині встановився режим фашистської диктатури.

Зачепила криза і Велику Британію, яка не зуміла сформувати державну політику стимулювання економіки. Як наслідок, у 1931 р. лейбористи програли вибори до

¹ Основні причини Великої депресії. *Пропозиція. Головний журнал з питань агробізнесу*. URL: <https://propozitsiya.com/ua/osnovni-prichini-velikoyi-depresiyyi> (дата звернення: 5.06.2008).

² J. G. (Джей Джи). Велика депресія: причини і наслідки. *Dovidka.biz.ua*. URL: <https://dovidka.biz.ua/velika-depresiya-prichini-i-naslidki> (дата звернення: 9.09.2019).

³ Світова економічна криза 1929–1933 рр. та його наслідки. URL: https://studme.com.ua/193107108320/politekonomiya/mirovoyo_ekonomicheskoy_krizis_1929-1933_ego_posledstviya.htm

⁴ Пархомчук О. С. Юнга план. *Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. / Л. В. Губерський (голова)*. Київ: Знання України, 2004. Т. 2. С. 786.

парламенту і до влади прийшла консервативна коаліція. Масових програм із державного стимулювання економіки, подібних до «Нового курсу», Британія не проводила.

Франція вкотре переживала політичну кризу Третьої республіки. Народний фронт, який сформував уряд на чолі з Леоном Блюмом (Léon Blum), намагався проводити соціальні й економічні реформи.

У СРСР Йосип Сталін (იოსებ ჯუღაშვილი) реалізовував масштабний план модернізації економіки, реконструкції та створення нових промислових потужностей. Потреба у значних коштах для інвестицій в умовах депресії та падіння цін на сировинні ресурси й зерно (основні предмети експорту СРСР) змусили керівництво країни вдатися до конфіскації збіжжя в населення, щоб наростити експорт, що стало однією із причин Голодомору.

У 1931 р. Велика Британія відмовляється від золотого забезпечення своєї грошової одиниці – фунта стерлінга, що призвело до його девальвації і здешевлення британських товарів на зовнішніх ринках. Цим шляхом пішли ще 25 країн світу, валюти яких були прив'язані до цієї грошової одиниці. Відбулося посилення ролі держави в управлінні економікою. У США проголошують «новий курс Рузвельта», в основі якого лежало втручання держави в усі сфери життєдіяльності суспільства. У Європі активізуються ліво- та праворадикальні рухи. У Німеччині встановлюється фашистський режим, посилюється позиція фашистів в Італії. В Іспанії – громадянська війна від липня 1936 р. до березня 1939 р. між ліво-республіканським урядом Іспанської Республіки та правими силами країни. Тривалості громадянської війни сприяла інтервенція СРСР (на боці республіканського уряду) та Німеччини й Італії (на боці повстанців). Посилюється мілітаризація Японії та здійснюється агресія проти Китаю.

Так, Велика депресія як одна з найтяжчих криз ХХ ст. була не лише найбільш руйнівною економічною кризою в історії багатьох країн, а й стала причиною посилення міжнародних суперечностей, що в підсумку призвели до Другої світової війни.

Глобальним масштабом характеризується також фінансова криза 2008–2009 рр., яка відрізнялася від попередніх глибиною і розпочалася із проблем на ринку іпотечного кредитування США. Проте в її основі лежали фундаментальні причини, зокрема макро-, мікроекономічні й інституційні, перш за все, світовий дисбаланс (дефіцит поточного рахунку США поряд із профіцитами та значними обсягами валютних резервів у Китаї і країнах-нафтоекспортерах Перської затоки, глибока й соціальна нерівність, що зростала); політика низьких процентних ставок та пов'язана з цим кредитна експансія, яка супроводжувала пом'якшення монетарної політики і є однією з типових умов фінансових криз; надлишок ліквідності в економіці США; втрата зв'язку між зростанням вартості фінансових активів і підвищенням продуктивності праці; неадекватна бюджетна політика; мікроекономічні чинники й інституційні причини; глобалізація світової економіки⁵.

Криза поширювалася світом надзвичайно швидко. Так, через численні канали впливу на світовому фінансовому ринку вона позначилася на реальному секторі світової економіки вже в 2007 р. У грудні того ж року рецесія почалася у США, а вже за квартал – у Японії, Німеччині та Франції. У третьому кварталі економічний спад

⁵ Невмержицька О. В., Петрик А. О. Вплив глобальної фінансової кризи на розвиток національних фінансових систем. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 1. С. 9–15.

охопив Велику Британію, Росію та Україну, а у східноазіатських країнах виявився в останньому 2008 р. Зниження світового ВВП (внутрішнього валового продукту) (в постійних цінах за ринковими курсами валют) у 2009 р. становило 2 % (порівняно з ростом на 1,8 % у 2008 р.). Розсіялися численні міфи про невразливість, стабільність і стійкість транснаціональних банків: загальні втрати тільки великих США перевищили 1,8 трлн дол. Для подолання нестачі капіталу їм потрібно було ще 500–800 млрд дол.; європейські були датовані на суму 500 млрд дол.⁶

Наслідки відчула й Україна. Вплив світової фінансової кризи на її економіку найгостріше почав виявлятися у вересні 2008 р. Загалом вона вилася у: девальвацію національної грошової одиниці; скорочення державних доходів і зростання дефіциту; нарощування зовнішньої державної заборгованості; банкрутство фінансових установ, втрата платоспроможності, криза ліквідності в різкому падінні вартості активів; спад обсягів продажу експортної продукції українських підприємств на світових ринках; падіння цін, підвищення рівня світової конкуренції; скорочення обсягів виробництва та виділенням якісних властивостей продукції, що підвищують її конкурентоспроможність⁷.

Перша негативна статистика, пов'язана зі світовою фінансовою кризою, з'явилася ще за підсумками вересня 2008 р. – падіння на 4,5 % промислового виробництва. У жовтні ситуація стала погіршуватися, і в січні–лютому 2009 р. відбулося колосальне падіння. На кінець 2009 р. падіння ВВП досягло позначки 10 %, а рівень інфляції – 20 %⁸.

Руйнівний вплив фінансової кризи та її економічних наслідків спричинили значне погіршення умов життя європейців і решти світу, «що ризикують у певний термін часу навіть підірвати підґрунтя демократії», – відзначено в резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи в 2009 р.⁹ Згідно з оцінкою експертів Світового банку, «зросла ймовірність дестабілізуючої волатильності фінансових ринків, підвищилася вразливість деяких країн що розвиваються до потрясінь такого роду», також посилюлися настрої на користь протекціонізму в торгівлі, зберігся підвищений рівень політичної невизначеності й геополітичних ризиків. Окрім того, ослаблення економічного зростання та збільшення вартості запозичень «посилюють занепокоєння з приводу боргової та фінансової стабільності», а зростання безробіття призвело до «зростання політичної невизначеності і протекціоністських тенденцій». Зрештою, геополітика, як і раніше, несе ризики для економік (це і невизначеність на Корейському півострові, і напруженість на Близькому Сході, і проблеми у відносинах Росії з США та Європою). Світовий банк також вказує на загострення політичних змін, «поляризацію громадської думки», антиглобалістські настрої та вплив, що зростає, популістських сил і лідерів по всьому світу¹⁰.

⁶ Колінець Л. Б. Наслідки глобальних кризових явищ для економіки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород, 2018. Вип. 18, ч. 2. С. 54–57.

⁷ Там само. С. 54–57.

⁸ Плотніков О. Вплив світової фінансової кризи на події в Україні. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1513231.html> (дата звернення: 19.03.2009).

⁹ Наслідки світової фінансової кризи. Резолюція ПАРЕ 1651 (2009). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/898_rez_1651.htm.

¹⁰ Світовий банк описав можливий сценарій нової фінансової кризи. *Економічна правда*. 2018. 6 червня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/06/6/637513/> (дата звернення: 6.06.2018).

Однак найбільшою з часів Великої депресії 1929–1930-х років стала економічна криза, яку спричинила пандемія COVID-19, – світова економіка увійшла в нову рецесію. «Уже зрозуміло, що світове економічне зростання буде негативним ... Насправді, ми очікуємо на найбільше економічне падіння з часів Великої депресії», – повідомила голова МВФ (Міжнародного валютного фонду) Крісталіна Георгієва (Кристаліна Георгиева) напередодні весняних зборів МВФ і Світового банку 27 березня 2020 р. За її словами, МВФ прогнозує падіння показника ВВП на душу населення для 170 країн світу. Відповідно до прогнозу МВФ, економіка світу впаде на 3 % – найбільше за останні декілька десятиліть. Найбільше нова криза вдарила по країнах, що розвиваються. До їх переліку входить і Україна. За розрахунками МВФ, із цих держав вивели близько 100 млрд дол. іноземних інвестицій – це втричі більше, ніж за аналогічний період під час економічної кризи 2008–2009 рр.¹¹. Пандемія суттєво вплинула на тренди розвитку світової економіки, не залишивши осторонь жодної країни. Перш за все, це пов'язано з жорсткими карантинними заходами, які ввели уряди багатьох держав: закриття торгово-розважальних центрів, заборона відвідування усіх масових заходів, обмеження у пересуванні як у межах країни, так і при перетині її кордонів, скорочення виробництва (через встановлення лімітів одночасного перебування працівників в одному приміщенні) тощо. Окремі компанії перевели своїх працівників на режим роботи «на дому», інші ж змушені відправляти у відпустку. При цьому трапляються випадки зловживань і порушень деякими роботодавцями умов трудового договору, вимагаючи від працівників писати заяви на звільнення за власним бажанням або ж брати відпустку за свій рахунок. Усе це негативно позначається на добробуті населення, його фінансовому становищі й у недалекому майбутньому призведе до скорочення попиту на низку товарів і послуг¹².

Криза гостро вдарила по країнах Європейського Союзу (ЄС). Економіка 19 держав Євросони, офіційна валюта яких євро, у другому кварталі 2020 р. упала на 12,1 %, про що свідчать остаточні дані Статистичного управління ЄС, економіка якого увійшла в рецесію. У річному вираженні ВВП Євросони скоротився на 15 %. Рекордне падіння зафіксовано в Німеччині (–10,1 % порівняно з попереднім кварталом), Франції (–13,8 %), Італії (–12,4 %) та Іспанії (–5 %). У першому кварталі ВВП Євросони знизився на 3,6 % в поквартальному вираженні й на 3,1 % у річному. ВВП 27 держав Євросоюзу в другому кварталі впав на 11,7 % у поквартальному вираженні та 14,1 % в річному. За попередніми даними, кількість зайнятих скоротилася порівняно з попереднім кварталом на 2,8 % в Євросоні й 2,6 % в ЄС. Порівняно з другим кварталом 2019 р. зайнятість скоротилася на 2,9 % в Євросоні та 2,7 % в ЄС¹³.

За прогнозами Організації об'єднаних націй (ООН), через пандемію COVID-19 упродовж наступних двох років світ недорахується близько 8,5 трлн дол. доходів¹⁴.

¹¹ Вінокуров Я. У світі почалася нова економічна криза – голова МВФ. *Hromadske*. 2020. 27 березня. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-sviti-pochalasya-nova-ekonomichna-kriza-golovi-mvf> (дата звернення: 27.03.2020).

¹² Долбнева Д. В. Вплив COVID-19 на економіку країн світу. *Проблеми економіки*. 2020. № 1 (43). С. 21.

¹³ Економіка Євросони увійшла в рецесію. *Економічна правда*. 2020. 14 серпня. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/08/14/664040/> (дата звернення: 14.08.2020).

¹⁴ COVID-19: В ООН поставили діагноз світовій економіці і призначили лікування. *Українське право*. 2020. 19 травня. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/covid-19-v-on-postavyly-diagnoz-svitoviy-ekonomitsi-i-pryznachyly-likuvannya/

Перспективи світової економіки, розвинутих країн чекає негативне економічне зростання – їхній ВВП скоротиться на 5 %. Ці втрати будуть частково компенсовані лише на кінець 2021 р., коли економіка сягне помірного зростання – на рівні 3,4 %. Для країн, що розвиваються, скорочення економіки прогнозують у середньому на рівні 0,7 %, а світової торгівлі – майже на 15 %. Пандемія, ймовірно, призведе до того, що за межею бідності опиняться понад 34 млн осіб, де понад половину приросту цього показника припаде на африканські країни. А довготерміновий прогноз показує, що до 2030 р. кількість тих, хто живе в умовах крайньої бідності, зросте ще на 130 млн.

Особливість нової кризи не лише те, що вона створює безпрецедентну невизначеність, а й те, що найболючіше б'є по робочих місцях, змінює напрями виробництва та доставки товарів, руйнує цілі сектори економіки, зокрема туристичний (через коронавірус без роботи у світі можуть залишитися 75 млн людей, які працюють у цій сфері), транспортний і навіть енергетичний (через падіння попиту на нафту). Так, лише за місяць від початку карантину у США про своє безробіття повідомило близько 22 млн осіб – кожен 8 працездатний американець. Це – найбільша кількість безробітних у США за всю історію офіційних спостережень Американської служби праці (з 1960-х років). Зростання безробіття спостерігається у всьому світі, і вже невдовзі це може призвести до рекордного збільшення кількості людей, які живуть за межею бідності. За оцінками об'єднання міжнародних організацій, які займаються проблематикою бідності, «Oxfam», їх може побільшати на 500 млн¹⁵.

Світовій економіці також загрожує високий рівень фінансового розшарування, який уже зараз спостерігається та поглиблює розшарування населення планети. Пандемія особливо сильно вдарила по людях, зайнятих на низькооплачуваній роботі, що не вимагає особливих навичок, тоді як більш кваліфіковані працівники постраждали менше. Як результат, у світі збільшується розрив у доходах бідних та багатих – як людей, так і країн. За даними МВФ, така ситуація призведе до того, що за межею бідності може опинитися майже 90 млн осіб¹⁶. За даними журналу «Forbes», тільки за два місяці – від 23 березня до 22 травня 2020 р. – загальний стан 25 найбагатших людей у списку світових мільярдерів зріс на 255 млрд дол. Найбільше за ці два місяці заробив засновник «Facebook» Марк Цукерберг (Mark Zuckerberg), статки якого збільшилися на 31,4 млрд – до 86,5 млрд дол. Другий за розміром прибутку – засновник і керівник торговельного онлайн-майданчику «Amazon», найбагатша людина у світі Джефф Безос (Jeff Bezos). Він заробив 29,9 млрд дол., збільшивши свій дохід до 146,9 млрд. Третім став глава «Reliance Industries Limited» Мукеш Амбані (Mukesh Ambani), який збільшив свої статки майже на 20 млрд дол.¹⁷. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерріш (António Guterres), виступаючи в липні 2020 р. у Нью-Йорку

¹⁵ Вінокуров. Я. Нова Велика депресія: наслідки коронавірусу для світової та української економіки. *Нромadske*. 2020. 21 квітня. URL: <https://hromadske.ua/posts/nova-velika-depresiya-naslidki-koronavirusu-dlya-svitovoyi-ta-ukrayinskoyi-ekonomiki>

¹⁶ МВФ виділит допомогу бідним країнам для боротьби з COVID. *Ліга. Фінанси*. 2021. 6 апреля. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/naybagatshi-lyudi-v-sviti-forbes-porahuvav-naskilki-zbagatilisya-milyarderu-novini-ukrajina-11009153.html>

¹⁷ За два місяці пандемії 25 найбагатших людей світу заробили ще \$255 мільярдів –Forbes. *Укрінформ*. 2020. 24 травня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3031893-za-dva-misac-pandemii-25-najbagatshih-ludej-svitu-zarobili-se-255-milardiv-forbes.html>

з нагоди дня народження колишнього президента Південно-Африканської Республіки (ПАР) Нельсона Манделі (Nelson Mandela), зазначив, що сьогодні понад 70 % людей у світі живуть в умовах нерівності в доходах і якості життя, яка постійно зростає. Врешті, 26 найбагатших людей у світі володіють сукупним багатством, еквівалентним доходам половини світового населення. На думку Генсека, високий рівень фінансового розшарування у світі породжує економічну нестабільність, корупцію, фінансові кризи, зростання злочинності, призводить до погіршення фізичного і психічного здоров'я людей. Згідно з даними, які А. Гутерріш навів у промові, за період з 1980 р. по 2016 р. на 1 % найбагатших людей світу припадало 27 % загального сукупного зростання доходів. Понад половина 20-літніх людей у країнах із високим рівнем людського розвитку зараз мають вищу освіту, тоді як у країнах із низьким цей показник становить лише 3 %. При цьому Глава ООН наголосив, що якість життя людей сьогодні також залежить від статі, етнічного походження, раси, наявності інвалідності та багатьох інших аспектів. Нинішня криза, на думку А. Гутерріша, спричинена епідемією, виявила проблеми, які людство ігнорувало десятиліттями – неадекватний рівень охорони здоров'я різних країн, проблеми в соціальному захисті населення, структурна нерівність, погіршення стану навколишнього середовища, кліматична криза; а цілі регіони, які досягли помітного прогресу у викоріненні бідності та скороченні нерівності за кілька місяців були відкинуті назад на декілька років¹⁸.

Затяжна економічна криза спричиняє нові збої у бізнесі й веде до руйнування таких галузей, як торгові центри та мережі, туристичні компанії. Пандемія ще збільшить тенденцію до концентрації ринку в економіці США, яка неухильно росла протягом десятиліть. За прогнозами економістів, світова економіка найближчим часом не зможе повернутися до подібного стану, що передував COVID-19. Швидше за все, вона відновлюватиметься повільно й невпевнено, а прогрес сповільниться наступними хвилями інфекцій. Тільки великі потужні компанії зможуть пережити кризу, причому найбільше виграють технологічні гіганти.

Загроза існує навіть і для існування ЄС, про що заявив в інтерв'ю газеті «Financial Times» у квітні 2020 р. Президент Франції Емануель Макрон (Emmanuel Macron). «Ми повинні говорити про крах ЄС як “політичного проєкту” і європейської ідеї, якщо блок не підтримає постраждалі економіки. Неможливо мати спільний ринок, у якому деяких приносять у жертву в битві проти COVID-19», – сказав він¹⁹.

Пандемія коронавірусу, яка атакує людство планети, економіку, медичну систему й інші сфери суспільства, може призвести до значних змін не тільки в економічній, а й політичній сфері. Рішення світових лідерів матимуть вплив на багато років. Вони впливатимуть не лише на охорону здоров'я, а й на соціальну сферу, економіку, політику, культуру. Тривала епідемія в поєднанні з величезною втратою робочих місць, затяжною рецесією і борговим тягарем може створити напругу, яка переросте в політичну реакцію, наслідки якої передбачити неможливо. Водночас, як пише

¹⁸ Генсек ООН: мы плывем по одному морю, но кто-то – на яхте, а кто-то – цепляясь за обломки. *Новости ООН*. 2020. 18 июля. URL: <https://news.un.org/ru/story/2020/07/1382271> (дата звернення: 19.07.2020).

¹⁹ Financial Times: Макрон предупреждает о развале ЕС, если блок не примет идею финансовой солидарности. *LRT. Новости* 2020. 20 квітня. URL: <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1165399/financial-times-makron-preduprezhdaet-o-razvale-es-esli-blok-ne-primet-ideiu-finansovoi-solidarnost>

Ф. Фукуяма, песимістичні варіанти легко уявити. Націоналізм, ізоляціонізм, ксенофобія та напади на ліберальний світовий порядок розвивалися упродовж багатьох років, і цю тенденцію пандемія тільки пришвидшуватиме²⁰. Уряди Угорщини та Філіппін використовували кризу, щоб надати собі надзвичайних повноважень, ще більше віддаляючи ці країни від демократії. Угорський прем'єр-міністр Віктор Орбан (Orbán Viktor), зокрема, розглядає надзвичайний стан як можливість посилення своєї влади, а не як тимчасовий і пропорційний захід. Декрет, який він підписав, наочно демонструє механізм консолідації влади та розмивання демократії. Багато інших країн, серед них Китай, Сальвадор й Уганда, вжили аналогічних заходів. Тут спрацьовують принципи ерархії, поваги до авторитету, довіри до держави та підпорядкування індивідуальних прав правам громади. Ренесанс націоналізму – етнокультурного, державницького й державного – відбувається майже повсюдно. Байдуже, називають цей феномен його власним іменем чи заміняють словом «патріотизм». І їм належить майбутнє – тим, «які захищають своїх громадян, поважають сусідів і відмінності, які роблять кожен країну особливою»²¹. Така відповідь народів та держав на спричинені глобалізацією загрози їх суверенності й самобутності, традиційним цінностям та історичній пам'яті, культурі і моделям поведінки, економічним та іншим інтересам. Важко спрогнозувати, наскільки потужним, успішним і тривалим буде цей націоналістичний (патріотичний) тренд, але його посилення очевидне у всіх сферах міжнародних і внутрішньодержавних відносин.

Беззаперечне просування демократії, лібералізму та відкритих суспільств перетворюється на певну поступливість, що з економічною кризою насувається у вигляді популізму, який виявив, що рівність можливостей і держава добробуту відходять на другий план. Поширюючись, криза COVID-19 дискредитує традиційну політику й інституції, котрі широкі верстви населення сприймають як системну невдачу. Водночас криза системи охорони здоров'я продемонструвала межі популізму, як із погляду виконання рекомендацій експертів, так і в плані ефективності інституцій як механізму керування нею. Головні носії західного популізму спромоглися відстояти конкретні риторичний та політичний підходи в боротьбі з COVID-19 і вимагають управління кризою²². Навряд чи опісля популізм зникне, а попит на лідерів, які його відстоюють, розвіється. Фактично, частина риторики популістів і порядку денного, спрямована на захоплення влади, може бути посилена в різних місцях.

Зростання популізму, націоналізму збільшить імовірність міжнародного конфлікту. Лідери можуть розглядати конфлікти як корисні внутрішньополітичні відволікаючі чинники або бути спокушені слабкістю чи неухважністю своїх супротивників і використовувати пандемію для дестабілізації у суспільстві та досягнення своїх політичних цілей. Проте з огляду на причину збереження стабілізаційної сили ядерної зброї і загальні проблеми, з якими стикаються всі основні гравці, міжнародна турбулентність менш імовірна, ніж внутрішня.

²⁰ Фукуяма Ф. Пандемія і політичний лад. Необхідна держава. URL: <http://sg-sofia.com.ua/fukuyama-pandemiya-i-polit-poryadok>

²¹ Котигоренко В. Коронавірус, глобалізація і націоналізм. *Дзеркало тижня*. 2020. 25 травня. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/koronavirus-globalizaciya-i-nacionalizm-348798_.html

²² Kalashnyk N., Krasivskyy O. Interaction in society – new approaches to state and international administration in the post-COVID-19 period. *Postmodern Openings*. 2020. Vol. 11 (1Sup2). P. 53.

На фоні боротьби проти пандемії коронавірусу актуальними стали протилежні концепції подальшого розвитку політичних систем суспільств. З одного боку, пандемічна криза підсилює необхідність системи багатосторонніх відносин – мультилатералізм, і демонструє всю помилковість одностороннього націоналізму й ізоляціонізму. Представники цього напрямку вважають пандемію доказом того, що країни повинні об'єднати зусилля для перемоги над спільною загрозою. З другого боку, вимальовуються протилежні погляди розвитку світу: глобалізація і відкриті кордони створюють небезпеку перед поширенням вірусів й інших загроз, а боротьба за контроль над постачанням товарів, зокрема медичного обладнання та матеріалів, вимагає, щоб кожна країна спочатку подбала про себе саму. Держави будуть у більшій безпеці, якщо дистанціюються одна від одної, – вважають прибічники цієї концепції.

Коли йдеться про подолання світової економічної кризи і боротьбу проти пандемії, то саме життя підказує необхідність міжнародної співпраці. Обов'язковою умовою поживлення світової ділової активності після пандемії має стати її зміцнення. Вона особливо важлива для стримування пандемії і надання фінансової допомоги державам, які найбільше постраждали від кризи: швидкість процесу відновлення залежить від доступності та швидкості розгортання міжнародних фондів для вирішення проблеми ліквідності. Проблеми можуть бути ефективно вирішені лише через співпрацю політичних режимів. Не дивлячись на те, як часто національні лідери звинувачують один одного, що веде до розпалювання міжнародної неприязні, вчені та представники охорони здоров'я в усьому світі поглиблюють зв'язки і співпрацю. Аби подолати коронавірус, людству передовсім треба обмінюватися інформацією у всьому світі, країни повинні відкрито ділитися порадами та знаннями. Необхідні також глобальні зусилля з виробництва й поширення медичного обладнання, а також використання та обміну медичного персоналу, відправлення його в найбільш постраждалі регіони світу. Такий досвід уже напрацьований у багатьох країнах. Так, на піку пандемії в Італії у країну були скеровані спеціалісти з Албанії, Польщі, країн Західних Балкан, які надали населенню конкретну медичну підтримку. А українська група у складі 20 фахівців не лише допомагала італійським колегам, а й переймала досвід боротьби з новою хворобою²³. Подібно, як країни націоналізують головні галузі промисловості в час війни, всенародна боротьба проти коронавірусу вимагає «гуманізації» важливих виробничих потужностей і тісної міжнародної співпраці. Зростання популізму, націоналізму збільшує ймовірність міжнародного конфлікту, призводить до того, що «підхопити можна не лише коронавірус, а й усі чуми XXI століття – від фашизму до авторитаризму, до трайбалізму й до бідності як такої»²⁴, – зазначає лондонський інтелектуал Умаїр Хак (Umair Haq). Саме тому актуальними стали протилежні концепції подальшого розвитку політичних систем суспільств – об'єднання зусиль для перемоги над спільною загрозою, міжнародна співпраця, обмін інформацією та підтримка демократичних засад сучасного суспільства.

²³ Італія дякує українським медикам за жест солідарності. *Радіо Свобода*. 2020. 4 квітня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-koronavirus-ukrajina-italija-dopomoha/30530350.html> (дата звернення: 4.04.2020).

²⁴ Умаїр Хак. Чого коронавірус може нас навчити про те, який світ нам будувати. *Політична критика*. 2020. 17 березня. URL: <https://politikrytyka.org/2020/03/17/chogo-koronavirus-mozhe-nas-navchuty-pro-te-yakuj-svit-nam-buduvaty>

REFERENCES

COVID-19: V OON postavyly diahnoz svitovii ekonomitsi i pryznachyly likuvannia. (2020, Traven 19). *Ukrainske pravo*. Retrieved from https://ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/covid-19-v-oon-postavyly-diahnoz-svitoviy-ekonomitsi-i-pryznachyly-likuvannya/ [in Ukrainian].

Dolbnieva, D. V. (2020). Vplyv COVID-19 na ekonomiku krain svitu. *Problemy ekonomiky*, 1 (43), 21 [in Ukrainian].

Ekonomika Yevrozony uviishla v retsesiiu. (2020, Serpen 14). *Ekonomichna pravda*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2020/08/14/664040/> [in Ukrainian].

Financial Times: Makron preduprezhdaet o razvale ES, yesli blok ne primet ideiu finansovoi solidarnosti. (2020, Kviten 20). *LRT. Novosti*. Retrieved from <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/1165399/financial-times-makron-preduprezhdaet-o-razvale-es-esli-blok-ne-primet-ideiu-finansovoi-solidarnost> [in Russian].

Fukuiama, F. Pandemiia i politychnyi lad. Neobkhdna derzhava. Retrieved from <http://sg-sofia.com.ua/fukuyama-pandemiya-i-polit-poryadok> [in Ukrainian].

Hensek OON: my plyvem po odnomu moriu, no kto-to – na yakhte, a kto-to – tsepliaias za oblomki. (2020, Iiul 18). *Novosti OON*. Retrieved from <https://news.un.org/ru/story/2020/07/1382271> [in Russian].

Italiia diakuie ukrainskym medykam za zhest solidarnosti. (2020, Kviten 4). *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news-koronavirus-ukrajina-italija-dopomoha/30530350.html> [in Ukrainian].

J., G. (Dzhei Dzhy). Velyka depresiia: prychyny i naslidky. *Dovidka.biz.ua*. Retrieved from <https://dovidka.biz.ua/velika-depresiya-prichini-i-naslidki> [in Ukrainian].

Kalashnyk, N., & Krasivskyyi, O. (2020). Interaction in society – new approaches to state and international administration in the post-COVID-19 period. *Postmodern Openings*, 11 (1; 2), 53 [in English].

Khak, U. (2020, Berezen 17). Choho koronavirus mozhe nas navchyty pro te, yakyi svit nam buduvaty. *Politychna krytyka*. Retrieved from <https://politikrytyka.org/2020/03/17/chogo-koronavirus-mozhe-nas-navchyty-pro-te-yakjy-svit-nam-buduvaty> [in Ukrainian].

Kolinets, L. B. (2018). Naslidky hlobalnykh kryzovykh yavlyshch dla ekonomiky Ukrainy. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 18 (2), 54–57 [in Ukrainian].

Kotyhorenko, V. (2020, Traven 25). Koronavirus, hlobalizatsiia i natsionalizm. *Dzerkalo tyzhnia*. Retrieved from https://zn.ua/ukr/SOCIUM/koronavirus-globalizaciya-i-nacionalizm-348798_.html [in Ukrainian].

MVF vydelit pomoshch bednym stranam dla borby s COVID. (2021, Aprel 6). *Liha. Finansy*. Retrieved from <https://www.unian.ua/economics/finance/naybagatshi-lyudi-v-sviti-forbes-porahuvav-naskilki-zbagatilisya-milyarder-nyovini-ukrajina-11009153.html> [in Russian].

Naslidky svitovoi finansovoi kryzy. Rezoliutsiia PARIe 1651. (2009). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/898_rez_1651.htm. [in Ukrainian].

Nevmerzhytska, O. V., & Petryk, A. O. (2013). Vplyv hlobalnoi finansovoi kryzy na rozvytok natsionalnykh finansovykh system. *Visnyk Universytetu bankivskoi spravy Natsionalnoho banku Ukrainy*, 1, 9–15 [in Ukrainian].

Osnovni prychyny Velykoi depresii. (2008, Cherven 5). *Propozytsiia. Holovnyi zhurnal z pytan ahrobiznesu*. Retrieved from <https://propozitsiya.com/ua/osnovni-prichini-velikoyi-depresiyi> [in Ukrainian].

Parkhomchuk, O. S. (2004). Yunha plan. In L. V. Huberskyi (Ed.). *Ukrainska dyplo-matychna entsyklopediia: u 2-kh t.* (Vol. 7, p. 786). Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

Plotnikov, O. (2009, Berezen 19). Vplyv svitovoi finansovoi kryzy na podii v Ukraini. *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/1513231.html> [in Ukrainian].

Svitova ekonomichna kryza 1929–1933 rr. ta yoho naslidky. Retrieved from https://studme.com.ua/193107108320/politekonomiya/mirovoy_ekonomicheskyy_krizis_1929-1933_ego_posledstviya.htm [in Ukrainian].

Svitovyi bank opysav mozhlyvyi stsensarii novoi finansovoi kryzy. (2018, Cherven 6). *Ekonomichna pravda*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/news/2018/06/6/637513/> [in Ukrainian].

Vinokurov, Ya. (2020, Berezen 27). U sviti pochalasia nova ekonomichna kryza – holova MVF. *Hromadske*. Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/u-sviti-pochalasya-nova-ekonomichna-kryza-golovi-mvf> [in Ukrainian].

Vinokurov, Ya. (2020, Kviten 21). Nova Velyka depresii: naslidky koronavirusu dlia svitovoi ta ukrainskoi ekonomiky. *Hromadske*. Retrieved from <https://hromadske.ua/posts/nova-velika-depresiya-naslidki-koronavirusu-dlya-svitovoyi-ta-ukrayinskoyi-ekonomiki> [in Ukrainian].

Za dva misiatsi pandemii 25 naibahatshykh liudei svitu zarobyly shche \$255 miliardiv – Forbes. (2020, Traven 24). *Ukrinform*. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3031893-za-dva-misaci-pandemii-25-najbagatsih-ludej-svitu-zarobili-se-255-milardiv-forbes.html> [in Ukrainian].

Orest KRASIVSKYI

*Doctor of Historical Sciences, Professor
Head of Public Policy and Governance Department of
Lviv Polytechnic National University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7028-6038>
e-mail: krasivski@ukr.net*

THE WORLD AFTER COVID-19: GLOBAL CHALLENGES OF THE DEVELOPMENT

The problem of the development of the world order, the formation of the political order of societies after COVID-19 is studied. It is proved that the crisis in Europe in the 20th century led to the emergence of both authoritarian and the restoration of alternative democratic regimes. It is determined that COVID-19 can be a turning point in the era of globalization, loss of confidence in democracy, and strengthening authoritarianism.

It is proved, that the COVID-19 pandemic has been shown to be the world's largest global crisis since the Great Depression. Its depth and scale are enormous. It surpassed the Great Recession of 2008-2009. The crisis has hit the EU, whose economies are in recession, particularly hard. In the second quarter of 2020, the Eurozone economy fell by more than 12 %. The record decline in GDP, a significant reduction in employment and world trade are analyzed.

The coronavirus pandemic can lead to significant changes not only in the economy but also in the political and social spheres, culture. It has been found that a prolonged epidemic, combined with huge job losses, a protracted recession, and a debt burden, could create tensions that could escalate into a political reaction. Nationalism, isolationism, xenophobia, and attacks on the liberal world order may intensify in a pandemic. As the COVID-19 crisis spreads, it discredits traditional policies and institutions, which are perceived by the general public as a systemic failure, and democracy is replaced by populism, whose rhetoric is aimed at seizing power and can be intensified in various places. Governments are using the crisis to give themselves extraordinary powers, further alienating them from democracy.

It has been proven that all this increases the danger of international conflict. Relevant and alternative concepts of further development of political systems of societies are analyzed – joining forces and cooperation to overcome the pandemic, providing financial support to needy countries, creating international funds to help and respond quickly to the challenges posed by the crisis. There is a need for effective cooperation between political regimes and the exchange of information worldwide, and countries must openly share advice and knowledge, as well as global efforts to produce, distribute and use medical equipment.

Keywords: authoritarianism, democracy, Europe, COVID-19, crisis, pandemic.